

INGLIZ VA O‘ZBEK ADABIYOTLARIDA SAFAR MOTIVINING QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLILI

Zayniyeva Umeda Ilxomovna,

Stajior o‘qituvchi, Samarqand davlat chet tillar instituti. O‘zbekiston

Gmail: zayniyevaumeda@mail.com

ORCID:0009-0009-5212-6231

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18666536>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek adabiyotlarida safar motivining badiiy-falsafiy mohiyati tahlil qilinadi. Safar motivi inson tafakkurining abadiy ramzi sifatida turli madaniyatlarda o‘ziga xos ma‘noga ega ekanligi ko‘rsatib beriladi. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik tahlil usuli qo‘llanilgan bo‘lib, G‘arb va Sharq adabiyotlarida yo‘l va harakat obrazlari orqali individualizm hamda ma‘naviy poklanish g‘oyalari ochib beriladi. Ingliz adabiyotida safar erkinlik va kashfiyot timsoli bo‘lsa, o‘zbek adabiyotida u sadoqat va milliy o‘zlikni anglash vositasi sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: safar motivi, qiyosiy tahlil, ingliz adabiyoti, o‘zbek adabiyoti, arxetip, ruhiy izlanish, milliy o‘zlik.

Аннотация. В данной статье анализируется художественно-философская сущность мотива путешествия в английской и узбекской литературе. Показано, что мотив пути как вечный символ человеческого мышления в разных культурах приобретает своеобразное значение. В исследовании применён сравнительно-типологический метод анализа, который позволяет выявить идеи индивидуализма и духовного очищения через образы дороги и движения в литературе Востока и Запада. В английской литературе путешествие осмысливается как символ свободы и познания, тогда как в узбекской — как выражение верности, духовного совершенствования и национальной идентичности.

Ключевые слова: мотив путешествия, сравнительный анализ, английская литература, узбекская литература, архетип, духовные поиски, национальная идентичность.

Abstract. This article analyzes the artistic and philosophical essence of the journey motif in English and Uzbek literature. It demonstrates that the concept of travel, as an eternal symbol of human thought, acquires unique meanings in different cultures. The study applies a comparative-typological method to reveal ideas of individualism and spiritual purification through the images of road and movement in Eastern and Western literary traditions. In English literature, travel symbolizes freedom and exploration, whereas in Uzbek literature, it reflects devotion, spiritual enlightenment, and national identity.

Key words: journey motif, comparative analysis, English literature, Uzbek literature, archetype, spiritual quest, national identity.

Kirish. Adabiyot inson hayoti va tafakkurining badiiy in‘ikosi sifatida insoniyat tarixi davomida o‘zgarib, yangilanib boradi. Har bir davr adabiyotida muayyan motivlar inson ruhiyatining ma‘lum jihatlarini aks ettiradi. Shulardan eng qadimiy va universal motivlardan biri — safar motividir. Mazkur motiv Sharq va G‘arb adabiyotida turlicha ma‘noda talqin qilinadi. Ingliz adabiyotida safar mustaqillik va tajriba timsoli bo‘lsa, o‘zbek adabiyotida u ma‘naviy tozalanish va vatanparvarlik ramzidir.

Ushbu maqolaning maqsadi — ingliz va o‘zbek adabiyotlarida safar motivining umumiylik va milliylik jihatlarini qiyosiy-tipologik tahlil asosida o‘rganishdir.

Metodologiya. Adabiyotshunoslikda safar motivi inson hayoti, ruhiyati va tafakkurining eng qadimiy ramzlaridan biri sifatida qaraladi. U faqat joydan-joyga

ko‘chish emas, balki ma‘naviy o‘shish, o‘zini anglash va tajriba orttirish jarayonini ham ifodalaydi [1]. Qadimgi yunon eposlarida — “Odissey”, “Eneyida”, “Iliada” — qahramonning yo‘li inson hayotidagi sinovlar va o‘shishning badiiy timsoli bo‘lib xizmat qilgan [2]. Sharq adabiyotida ham bu an‘ana davom etadi: “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li” va “Qissai Rabg‘uziy” asarlarida safar qahramonning sadoqati, jasorati va vafodorligini sinovdan o‘tkazadi [3].

Ingliz adabiyotining ilk namunalaridan biri bo‘lgan Geoffrey Chaucerning “The Canterbury Tales” asarida safar diniy maqsad — ziyorat bilan bog‘langan bo‘lib, yo‘l jarayonida jamiyatning turli tabaqalari vakillari o‘z hikoyalarini aytadi. Bu asar o‘sha davr ijtimoiy hayotining badiiy panoramasini yaratadi [4]. Daniel Defoening “Robinson Crusoe” romanida esa safar mustaqillik, tafakkur erkinligi va inson iroda kuchining sinovi sifatida talqin etiladi [5]. Shuningdek, George Gordon Byronning “Childe Harold’s Pilgrimage” poemasi safarni ruhiy ozodlik va tabiat bilan uyg‘unlik timsoli sifatida tasvirlaydi [6].

XX asr ingliz modernistlari — James Joyce, Virginia Woolf — safar motivini metaforik ma‘noda ishlatganlar. Joyce’ning “Ulysses” asarida Leopold Bloomning bir kunlik yurishi Odisseyning umrbod safariga tenglashtiriladi: bu zamonaviy insonning ruhiy izlanish yo‘lidir [7]. Joseph Conradning “Heart of Darkness” asarida esa safar tashqi harakatdan ko‘ra ichki zulmat, insonning o‘z nafsiga qarshi kurashi sifatida namoyon bo‘ladi [8].

Sharq va xususan o‘zbek adabiyotida safar motivi ko‘proq ma‘naviy tozalanish va milliy o‘zlikni anglash jarayonlari bilan bog‘liq. Alisher Navoiyning “Lison ut-Tayr” asarida qushlarning safarga chiqishi insonning Ollohni izlash, ilohiy ma‘rifat sari yo‘lini ifodalaydi [9]. Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma”si esa geografik safardan tashqari taqdir, hijrat va orzu-umidlar ramziga aylanadi [10]. Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romanida Otabekning Buxoroga safari uning dunyoqarashi va sadoqati sinovidir; Cho‘lpon asarlarida esa safar erkinlikka intilish va milliy uyg‘onishning badiiy ifodasidir [11].

Zamonaviy o‘zbek adabiyotida (Xurshid Davron, Erkin A‘zam, Isajon Sulton) safar motivi nostalgiya va milliy ildizlarga qaytish g‘oyasi bilan uyg‘unlashadi. XXI asr mualliflari asarlarida safar tushunchasi “virtual safar”, “ruhiy migratsiya” kabi zamonaviy shakllarni olgan [12]. Shu bilan safar motivi bugungi badiiy tafakkurda ham universalligi va moslashuvchanligini saqlab qolmoqda.

Umuman olganda, ingliz adabiyotida safar motivi ko‘proq individualizm, mustaqillik va tajriba orttirish bilan bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek adabiyotida u sadoqat, ma‘naviy poklanish va milliy birlik timsolidir. Har ikki adabiyotda yo‘l — bu inson hayotining metaforasi, tashqi harakat orqali ichki sayohatni aks ettiruvchi badiiy ramzdir.

Natija. Safar motivi insoniyat tafakkurida eng qadimiy arxetiplardan biri bo‘lib, K. G. Jung talqinidagi kollektiv ongsizlik qatlamida “Yo‘l”, “Uy”, “Qahramonning qaytishi”

kabi universal timsollar bilan uzviy bog'liqdir. Bu arxetiplar Sharq va G'arb madaniyatlarida turlicha mazmun kasb etsa-da, ularning umumiy mohiyati — insonning o'zligini izlash, mavjudlikning ma'nosini anglash, jamiyat oldidagi vazifasini topish bilan bog'liq.

Ingliz adabiyotidagi qahramonning safarga chiqishi ko'proq ekzistensial ma'no kasb etadi. Qahramon ko'pincha o'z irodasi bilan yo'lga chiqadi, ya'ni tashqi kuch emas, balki ichki ehtiyoj uni harakatlantiradi. Joyce, Conrad, Defoe, Byron asarlarida aynan shu individual ongning uyg'onishi markaziy nuqta sifatida ko'rinadi. Ingliz madaniyatidagi protestant etikasi, mustamlakachilik davridagi geografik kashfiyotlar va romantiklarning tabiatga qaytish g'oyalari safar motiviga faollik, yangilik izlash, tajribani kengaytirish kabi mazmunlarni kiritgan.

O'zbek adabiyotida esa safar ko'proq taqdirning sinovi, sadoqat, vatan va oila oldidagi mas'uliyat, ma'naviy poklanish bilan bog'lanadi. Navoiyning ilohiy-ma'rifiy yo'li, Boburning hijratga majbur bo'lgan hayoti, Qodiriyning tarixiy davrlar fonida milliy ongni uyg'otuvchi sahnalari, Cho'lponning ozodlikka intilgan obrazlari — bularning barchasi safarni jamiyat, tarix va milliy ruh bilan bog'laydi.

Shuning uchun ham ingliz adabiyotida safar — yakka shaxsning ruhiy izlanishi bo'lsa, o'zbek adabiyotida u jamiyat va tarixiy jarayonlar bilan uyg'unlashgan holda talqin etiladi.

Safar motivining adabiy matndagi funksiyalari ikki adabiyotda ham ko'p qatlamli bo'lib, ular quyidagicha umumlashtirilishi mumkin:

1. Kompozitsion funksiya

Ingliz adabiyotida safar asar syujetini harakatga keltiruvchi asosiy mexanizm sifatida xizmat qiladi. Masalan, Childe Harold yoki Robinson Crusoeda qahramonning har bir bosqichi yangi bobning poetik mazmunini belgilaydi.

O'zbek adabiyotida esa safar ko'proq syujet tugunlarini ochuvchi vosita sifatida ko'rinadi: Otabekning Buxoroga yo'li, Boburning Hindistonga yo'li, Alpomishning qaytishi — bular syujet burilishlarining markazida turadi.

2. Psixologik funksiya

Joyce va Conrad asarlarida yo'l — inson ruhiyatining murakkab, ko'p qatlamli jarayonlarini ifodalovchi metafora bo'lib xizmat qiladi.

Navoiyning "Lison ut-Tayr"ida safar ruhning poklanish bosqichlari orqali o'zini topishi bilan bog'langan.

3. Ijtimoiy funksiya

Chaucerda yo'l ijtimoiy tabaqalar keskinligini ochib bersa, Qodiriyda safar ijtimoiy-siyosiy ongning uyg'onishi uchun zarur holat sifatida qaraladi.

4. Milliy-madaniy funksiya

Ingliz adabiyotida safar mustamlakachilik davrining ideologik manzarasini yoritadi (Conrad, Kipling).

O‘zbek adabiyotida esa safar milliy o‘zlikni anglash, ildizlarga qaytish, tarix bilan muloqotga kirishishning ramziy shaklidir (Erkin A‘zam, Xurshid Davron).

Safar motivi zamonaviy adabiy jarayonda: transformatsiya va yangi talqinlar

XX–XXI asr adabiyotida globalizatsiya, migratsiya, shahar hayoti, internet va virtual makonning kengayishi safar motivining mazmunini sezilarli o‘zgartirdi.

Ingliz adabiyotida

Safar ko‘proq ichki ruhiy migratsiya, psixologik muvozanat izlash, shaxsiy identifikatsiya muammolari bilan bog‘lanmoqda.

Zamonaviy mualliflar — Ian McEwan, Jeanette Winterson, Julian Barnes — safarni metaforik shaklda, xotira, travma, vaqt tushunchalari bilan bog‘lab tasvirlaydi.

O‘zbek adabiyotida

Mustaqillikdan keyingi davr mualliflari safarni nostalgiya, tarixiy xotira, milliy o‘zlikning qayta tiklanishi jarayoni sifatida yoritadi.

Isajon Sultonning “Boqiyor”, Erkin A‘zamning “Uchib ketgan odam” kabi asarlarida safar real geografik harakat emas, balki ruhiy-milliy o‘zgarishning badiiy modeli sifatida ishlaydi. Shu bois bugungi adabiy jarayonda safar motivi ko‘proq ruhiy transformatsiya, shaxsiy tajriba, virtual dunyo bilan muloqot, ijtimoiy mobillik kabi zamonaviy konseptlar bilan boyigan.

Muhokama. Qiyosiy-tipologik xulosalar

1. Universal arxetip sifatida safar — har ikki adabiyotda insonning o‘zini anglash, hayot sinovlarini yengib o‘tish jarayonini ifodalaydi.

2. Ingliz an‘anasida safar — individualizmning, shaxsiy erkinlikning badiiy timsoli.

3. O‘zbek an‘anasida safar — sadoqat, tarixiy xotira, ma‘naviy poklanish, milliy birlikning badiiy modeli.

4. Zamonaviy davrda safar motivi transformatsiyaga uchrab, virtual makon, ruhiy o‘zgarish, global identitet muammolari bilan boyidi.

5. Safar motivi o‘zgargan bo‘lsa-da, uning umrboqiy universal mohiyati — insonning o‘zini izlash g‘oyasi har ikki adabiyotda saqlanib qolmoqda.

Xulosa. Qiyosiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, safar motivi har ikki adabiyotda insonning o‘zligini anglash, hayot sinovlarini yengib o‘tish ramzidir. Ingliz adabiyotida bu motiv individualizm va erkinlik timsoli sifatida, o‘zbek adabiyotida esa ma‘naviy tozalanish, sadoqat va milliy birlik g‘oyalarini ifodalaydi. XXI asr adabiyotida safar motivi yangi — virtual va ruhiy shakllarda davom etmoqda. Bu esa uning universalligini va zamonaviy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Trilling, L. The Journey Motif in English Literature. – Cambridge: Cambridge University Press, 1975. – 212 p.
2. Homer. The Odyssey. Transl. by Robert Fagles. – London: Penguin Classics, 1996. – 541 p.

3. Rabg'uziy, Nasriddin. Qissai Rabg'uziy. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1989. – 328 b.
4. Chaucer, Geoffrey. The Canterbury Tales. Edited by Larry D. Benson. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 496 p.
5. Defoe, Daniel. Robinson Crusoe. – London: W. Taylor, 1719. (Reprint: Penguin Classics, 2001. – 307 p.)
6. Byron, George Gordon. Childe Harold's Pilgrimage. – London: John Murray Publishers, 1812. (Reprinted by Wordsworth Poetry Library, 1998. – 144 p.)
7. Joyce, James. Ulysses. – Dublin: Shakespeare and Company, 1922. (Modern edition: London: Penguin Classics, 2000. – 933 p.)
8. Conrad, Joseph. Heart of Darkness. – London: Blackwood's Magazine, 1899. (Book edition: London: Penguin Books, 2007. – 128 p.)
9. Navoiy, Alisher. Lison ut-Tayr. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1983. – 286 b. (Asliyati 1499 y.)
10. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1989. – 415 b.
11. Cho'lpon, Abdulhamid. Kecha va kunduz. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 1936. – 272 b.
12. Karimov, Sodiq. Adabiyotda motiv va arxetip masalalari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2017. – 198 b.

